

नित्येऽपि स्थाव्रप्रवृत्ता सन्निपाततः । वाताहकगति-
न्यत्ते पित्तादुत्प्लव्य गानिनी । कफान्मन्दगतिर्ज्ञेया
सन्निपातादतिष्ठता । वक्रचतुष्टयं चक्षति धमनी
वातपित्ततः । बहेदकञ्च मन्दञ्च वातक्षेत्राधिकत्वतः ।
चतुष्टयं मन्दञ्चक्षति नाडी पित्तकफेऽधिके । कामात्
क्रोधादेगवहा क्षीया विनाभयहृता स्थित्वा
स्थित्वा च वेद्या सा हन्ति स्थानच्युता तथा । अति-
क्षीया च शीता च प्राणान् हन्ति न संशयः । ऊर-
कोमेन धमनी सोष्णा वेगवती भवेत् । मन्दान्तेः क्षीय
धातोश्च सैव मन्दतरा मता । अपञ्चा अधितस्य स्थाव्र
द्वयस्य भवति स्थिरा । सुस्थितेऽपि स्थिरा चेया तथा
बलवती मता । अत्र विशेषो नाडीप्रकाशे

“वाङ्मतिकोटो नाड्यो हि सूबाः सूक्ष्माश्च देहि-
नाम् । नाभिकन्दनिवृत्तास्तार्क्ष्यगूर्वमधः स्थिताः ।
द्विसप्ततिः बह्वन्तु तासां सूबाः प्रकीर्तिताः । देहे
धमन्यो धन्यास्ताः पञ्चेन्द्रियगुणवहाः । तासाञ्च
सूक्ष्मगुणिराणि यतानि सप्त स्थानानि यैरसज्जद्वरसं-
वहन्ति । आध्याय्यते वपरिदं हि नृणां समीपमभ्यः
स्वप्निरिव निज्जुगैः सहस्रः । आपादतः प्रततगत-
प्रवेशमेवावा सक्तकादपि च नाभिपुरःस्थितेन । एतन्
नृणाञ्च पूव प्रर्न च येन सङ्गं काशं नृणामिह चिरा-
यतसम्प्रेत । सप्तप्रतानां मध्ये चतुरधिका विंशतिः
स्फुटास्तासाम् । एका परीक्षणीया दक्षिणकरचरण-
विन्यस्ता । “तिर्यक्कुर्वन् देहिनां नाभिदेशे वामे वक्रं
तस्य पुच्छञ्च यास्ये । ऊर्ध्वे” भागे हस्तपादौ च वामो
तस्याधस्तात् संस्थितौ दक्षिणौ तौ । वक्त्रे नाडीद्वयं
तस्य पुच्छे नाडीद्वयं तथा । पञ्च पञ्च करे पादे वाम-
दक्षिणभागयोः । वामे भागे स्थित्वा योज्या नाडी
पुंसस्तु दक्षिणे । इति प्रोक्तो मया देवि ! सर्वदेहेषु
देहिनाम् । नष्टसकस्य तु स्त्रीपुंसबोरन्यतराकारप्रक-
टतामपेक्ष्य परीक्षा । साम्यन्तु न स्यादेव । कलि-
मस्य तु प्रकतित्वता । “कंदुवस्य तु या मूले धमनी
जीवसाक्षिणी । तस्या गतिवशाद्विद्यात् सुखं दुःखञ्च
देहिनाम् । वातं पित्तं कफं दह्यं सन्निपाततयैव च ।
साध्यासाध्यविवेकञ्च सर्वं नाडी प्रकाशयेत् । प्रातः-
कृतसमाचारः कृताचारपरिग्रहम् । सुखाधीनः
सुखाधीनं परीक्षायहपाचरेत् । सद्यः स्नातस्य भुक्तस्य
जुक्तस्यातपसेविनः । आयासमाक्रान्तेहस्य सम्यङ्-

नाडी न दुध्यते । तैलाभ्यङ्गे च सुप्ते च तथा च
भोजनान्तरे । तथा न ज्ञायते नाडी यथा दुर्गतरा
नदी । आदौ च बहते यानो मध्ये पित्तं तथैव च ।
अन्ते च बहते क्षेप्ता नाडिकात्रयलक्षसम् । भूतता
गमनप्राया सूक्ष्मा स्नास्यमयी चिरा । प्रातःसिम्भमयी
नाडी मध्याह्ने चोष्णतान्विता । सायाह्ने धावमाना च
चिराश्लोगविवर्जिता । वाताहकगता नाडी अपञ्चा
पित्तवाहिनी । स्थिरा क्षेप्ताक्षी चेया मिश्रिते मिश्रिता
भवेत् । सपेक्षबोकादिगतिं वदन्ति विदुषाः प्रभञ्जनेन
नाडीम् । पित्ते च काकवावकमेकादिगतिं विदुः
सुधियः । राजहसस्यराणां पारावतकपोतयोः ।
कुक्कुटादिगतिं धत्ते धमनी ककसंघता । छङ्कः सर्प-
गतिं नाडीं छङ्कः मेकगतिं तथा । वातपित्तद्वयोक्तं
प्रवदन्ति विद्वज्ज्ञाः । भुजगादिगतिश्चैव राजहस-
गतिं चिरात् । वातक्षेपसंघट्टतं भागने तद्विदो
जनाः । मच्छकादिगतिं नाडीं मयूरादिगतिं तथा ।
पित्तक्षेपसंघट्टतं प्रवदन्ति महाधिवः” ।

“लावतिचिरिवात्तीकगमनं सन्निपाततः । कदाचनान्द-
ता नाडी कदाचिच्छीघ्रगो भवेत् । निदोषप्रसवे गोमे
विज्ञेया हि भिषग्वरैः । यदा यं धातुमाश्रोति तदा
नाडी तथा गतिः । तथाहि सुखसाध्यत्वं नाडी-
ज्ञानेन बुध्यते” । “नाडी यथा कावगतिस्तथाणां
प्रकोपशान्त्यादिभिरेव भूयः” । “मन्दं मन्दं शिथिल-
शिथिलं व्याकुलाव्याकुलं वा स्थित्वा स्थित्वा बहति
धमनी याति नाभञ्च सूक्ष्मा । नित्यं स्थानात् स्खलति
प्रनरप्यङ्गुलिं संसृशेदा भावेरेवं बलविधविधैः सन्नि-
पातादप्राध्या । सङ्घातापेऽपि शीतत्वं शीतत्वे तापिता
चिरा । नानाविधगतित्यस्य तस्य मूल्यं न संशयः । नि-
दोषे स्यन्दते नाडी मूल्युक्ताज्ञेऽपि निश्चला । पूर्वं
पित्तततिं प्रभञ्जनगतिं क्षेप्ताणसाविभ्रतीम् स्नान-
भ्रमणं सुखविदधतीं चक्राधिरुहामिव । तीव्रत्वं
दधतीं कलापिगतिकां सूक्ष्मात्वाभावान्नतीं न साध्यां धमनीं
वदन्ति सुधियो नाडीगतिज्ञानिनः । यात्युज्ञा च
स्थिरात्यन्ता या ज्ञेयं मांसवाहिनी । या च सूक्ष्मा च
वक्रा च तामसाध्यां विदुर्बुधाः । मारप्रवाहमूलाभयशोष
मृच्छकारणाद्याः । संमूर्च्छितापि गाढं पुनरपि
वा ज्ञौवितं धत्ते । पातितः सन्निपातो भेदी नष्टपुच्छ
वो नरः । ज्ञास्यते विद्वज्ज्ञस्य न किञ्चिन्मूल्युक्ता-